ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਵੀ

ਉਹ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਇਕ ਅਫ਼ਸਰ ਸੀ।

ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਲੜਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਅਫ਼ਸਰੀ ਇਕ ਵਰਦੀਆਂ, ਸੈਲੂਟਾਂ, ਬੈਂਡਾਂ, ਪੋਲੋ ਤੇ ਗਾਫ਼ ਦੀਆਂ ਬਾਜ਼ੀਆਂ, ਡਿੱਨਰਾਂ ਤੇ ਸ਼ਰਾਬਾਂ ਦੀ ਅਮੁੱਕ ਲੜੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਗੋਂ ਇਕ ਭਿਆਨਕ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਵੇਖ ਕੇ ਤਗੜਾਈ ਦੇ ਉੱਚੇ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਮਿਆਰ ਤੇ ਅਪੜਨ ਲਈ ਯਤਨ ਸੀ। ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਹਿੱਸੇ ਨੇ ਛਾਉਣੀਆਂ ਤਿਆਗ ਕੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਵਿਚ ਡੇਰੇ ਲਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਜਿਥੇ ਜਿਥੇ ਕਿਸੇ ਯੂਨਿਟ ਦੀ ਸਖਲਾਈ ਚੰਗੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਓਥੇ ਹੀ ਉਸ ਲਈ ਤੰਬੂ ਲਾ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ। ਇਸ ਅਸੂਲ ਹੇਠ ਕੈਪਟਨ ਮੁਨੀਰ ਦੀ ਮੋਟਰਾਂ ਦੀ ਯੂਨਿਟ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਅਲਮੋੜਾ ਤੇ ਰਾਣੀਖੇਤ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਲੇਟਿਆ ਹੋਇਆ ਮੈਦਾਨ ਆਇਆ ਸੀ। ਨੇੜੇ ਨੇੜੇ ਕੋਈ ਵੱਸੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਾਦੇ ਕਪੜਿਆਂ ਵਾਲਾ ਇਸਤ੍ਰੀ ਮਰਦ ਘਟ ਹੀ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਵੱਸਦੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਅਨਭਵਤਾ ਕੇਵਲ ਰੇਡੀਓ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀ! ਇਸ ਸੁੰਞੇ ਜਹੇ ਡੇਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਸਨੀਕ ਇਕੋ ਹੀ ਵੱਡੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਤੇ ਉਹ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸੀ ਜੰਗ। ਕੁਝ ਕੁ

ਠੇਕੇਦਾਰ, ਹਟਵਾਣੀਏ ਤੇ ਦਰਜ਼ੀ ਆਦਿ ਵੀ ਸਨ ਪਰ ਇਹ ਲੋਕ ਇਸ ਖ਼ਾਕੀ ਵਾਯੂ-ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਬੜੇ ਅਨੋਖੇ ਲਗਦੇ ਸਨ।

ਰਾਤ ਨੂੰ ਆਫ਼ੀਸਰ ਮੈਸ ਵਿਚ ਬੈਟਰੀ ਵਾਲਾ ਰੇਡੀਓ ਕੈਂਪ ਦੀ ਚੁਪ ਰਾਂ ਤਰੋੜਦਾ। ਤੇਜ਼ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਾਲੇ ਗੈਸ ਬਲਦੇ। ਕੁਝ ਜਿੰਨ ਵਿਸਕੀ ਚਲਦੀ; ਅਫ਼ਸਰ ਆਪਣੀਆਂ ਚਿਠੀਆਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਤੋਂ ਆਈਆਂ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਪੜ੍ਹਦੇ। ਦਿਨ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਹੋਈਆਂ ਹਾਸੇ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸੁਣਾਂਦੇ ਤੇ ਘਟ ਹਸ ਮੁਖ ਆਪਣੇ ਜਮਾਂਦਾਰਾਂ ਤੇ ਸੂਬੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਨਿਕਾਰੇ ਹੋਣ ਦੇ ਰੋਣੇ ਰੋਂਦੇ। ਕਝ ਅਨਜਾਣ ਸਿਆਣਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਫ਼ੌਜੀ ਗੱਲਾਂ ਪੁਛਦੇ। ਕੋਈ ਅਫ਼ਸਰ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਨਿੱਚਰਵਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਛੇੜ ਦਿੰਦਾ। ਇਸ ਰਾਤ ਉਹ ਸਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਨਾਚ ਕਰਨ ਲਈ ਬ੍ਰੇਲੀ ਕਲੱਬ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਚਿੱਟੇ ਦੁਧ ਮੇਜ਼ਪੋਸ਼ਾਂ ਤੇ ਪਈਆਂ ਪਲੇਟਾਂ ਤੇ ਛੁਰੀਆਂ ਕਾਂਟਿਆਂ ਦੀ ਟਿਕ ਟਿਕ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੀ। ਸਾਹਬਾਂ ਦੇ ਘੋੜ੍ਹ ਕੇ ਮੁੰਨੇ ਹੋਏ ਮੂੰਹ ਖਾਣਾਂ ਚਬਾਦੇ ਅਜੀਬ ਅਜੀਬ ਲੱਗਦੇ ਤੇ ਫਿਰ ਸਾਰੇ ਅਫ਼ਸਰ ਨ੍ਹੇਰੇ ਸੌੜੇ ਰਾਹਾਂ ਤੇ ਸੱਪਾਂ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਬੈਟਰੀਆਂ ਲਿਸ਼ਕ ਦੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਤੰਬੂਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਸੌਂ ਰਹਿੰਦੇ।

ਸਨਿਚਰ ਵਾਰ ਦੀ ਕਲੱਬ ਵਾਲੀ ਰਾਤ ਵਿਚ ਮੁਨੀਰ ਨੂੰ ਵਧੇਰੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਕ ਦੋ ਵੇਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅੰਗ-ਰੇਜ਼ ਦੋਸਤਾਂ ਨਾਲ ਕਲੱਬ ਵਿਚ ਗਿਆ ਤੇ ਸੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੋਸਤਾਂ ਨੇ ਇਕ ਦੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕੁੜੀਆਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਵੀ ਕਰਾਈ ਸੀ। ਸ਼ਰਾਬ ਨਾਲ ਮਸਤ ਕੁੜੀਆਂ ਨੇ ਉਸ ਵੱਲ ਕਵੱਲੇ ਜਹੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਤੱਕਿਆ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਵਧ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਆਖ਼ਰ ਉਹ ਏਨੇ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਓਪਰੀਆਂ

ਕੁੜੀਆਂ ਨਾਲ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਪਰ ਸ਼ਪਰ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ ਤੇ ਨੱਚਣਾ ਉਸ ਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਤਾਂ ਜਦ ਉਸ ਏਨੇ ਸਾਰੇ ਨਸ਼ੱਈ ਜੋੜੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਘੁੱਟੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਟੱਪਦੇ ਵੇਖੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੇ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਸੀ। ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਇਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਇਆ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨ੍ਹਾਉਣ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਝਾਤੀ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਆਪਣੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਮਿੱਤਰ ਤੋਂ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਨੱਚਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣਾ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਤੇ ਨਹੀਂ ਤੇ ਉਸ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਹਾਕੀ ਦਾ ਮੈਚ ਵਖ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋ। ਕਲੱਬ ਵਿਚ ਨਾਚ ਕਰਦਾ ਬ੍ਰਿਗੇਡੀਅਰ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੂੰ ਕਲੱਬ ਵਿਚ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹ ਬੜਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕਲੱਬ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਉੱਕਾ ਹੀ ਘਟ ਗਿਆ ਸੀ।

ਕੱਲੀਆਂ ਕੱਲੀਆਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕੁੜੀਆਂ ਨਾਲ ਉਸ ਕਈ ਵੇਰ ਗੱਲ ਬਾਤ ਕੀਤੀ ਸੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਨ ਪ੍ਰਚਾਣ ਵਿਚ ਸਫ਼ਲ ਹੋਇਆ ਸੀ ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਉਸ ਦੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸੁਭਾ ਦੇ ਉਲਟ ਸੀ। "ਆਖ਼ਰ ਇਸ ਵਿਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਕੀ ਹੈ। ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਸਮਝੇ ਕਿ ਉਹ ਮੁੰਡਾ ਹੀ ਹੈ ਤੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰੀ ਜਾਓ। ਪਿਛਲੀ ਵੇਰ ਤੇ ਮੈਂ ਐਵੇਂ ਹੀ ਸੰਗ ਗਿਆ।"

ਉਸ ਕਈ ਵੇਰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਸੀ ਕਈ ਵਰ ਚਿੱਤ ਤੇ ਟਰਨਾ ਲੋੜਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਰੀਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਇਰਾਦਾ ਨਿਸਫਲ ਹੀ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨਮੋਹਣੇ ਹੋਣ ਵਿਚ ਰਤਾ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਬੰਗਲੌਰ ਵਿਚ ਇਕ ਮਿਲਕ ਬਾਰ ਤੇ

ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਐਂਗਲੋ-ਇੰਡੀਅਨ ਕੁੜੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਗੋਰਿਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੁਧ ਦੇਂਦੀ ਸੀ। ਐਫ. ਸੀ. ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਜਮਾਤ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਬੜੇ ਚਾ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਇਮਤਿਹਾਨਾਂ ਦੇ ਪਰਚੇ ਮੰਗ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ । ਇਕ ਵੇਰ ਆਫ਼ੀਸਰ ਸ਼ਾਪ ਤੇ ਉਸ ਜਰਾਬਾਂ ਦਾ ਜੋੜਾ ਵੇਖਣ ਪਿਛੋਂ ਸ਼ਾਪ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕੁੜੀ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜਾਨ ਦੀ ਥਾਂ ਉਸ ਦੇ ਮੋਢੇ ਤੇ ਟਿਕਾ ਦਿਤਾ ਸੀ ਤੇ ਕੁੜੀ ਮੁਸਕਰਾ ਪਈ ਸੀ । ਇਕ ਹੋਰ ਵੇਰ ਰਾਤ ਦੀ ਗਡੀ ਫ਼ਸਟ ਕਲਾਸ ਦੇ ਡੱਬੇ ਵਿਚ ਅਲਾਹਬਾਦ ਤੋਂ ਜੱਬਲਪੁਰ ਜਾਂਦਿਆਂ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਦੀ ਬਰਥ ਤੇ ਕੱਲੀ ਸੁਤੀ ਮੇਮ ਉਸ ਦੀ ਵਾਹਵਾ ਦੋਸਤ ਬਣ ਗਈ ਸੀ ।

ਇਹੋ ਜਹੀਆਂ ਕੁਝ ਕੁ ਮਨ ਪ੍ਰਚਾਊ ਮਿੱਠੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕੋਈ ਕੋਮਲ ਖਿਆਲ ਮਨ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਅਵਸਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਦਾ । ਸੂਰਜ ਦੀ ਟਿੱਕੀ ਨਾਲ ਜਦ ਉਹ ਵਰਦੀ ਪਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਤੰਬੂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਤਾਂ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੇ ਤੰਬੂਆਂ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹਾਂ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਕੰਪਨੀ ਪਰੇਡ ਲਈ ਤਿਆਰ ਖੜੀ ਹੁੰਦੀ ; ਸੁੱਕੇ ਹੋਏ ਘਾਹ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਸਿਧੀਆਂ ਪਾਲਾਂ ਵਿਚ ਅਹਿਲ ਖਲੋਤੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੇ ਖ਼ਾਕੀ ਸਰੀਰ ਤੜਕੇ ਦੇ ਨਿੰਮ੍ਹੇ ਚਾਨਣ ਵਿਚ ਬੜੇ ਡਰਾਉਣ ਜਹੇ ਲੱਗਦੇ । ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਅਪੜਨ ਤੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਟੈਨਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਤੇ ਫਿਰ ਸੈਲੂਟ ਕਰ ਕੇ ਰਪੋਰਟ ਦਿੰਦਾ "੩ ਬੀਮਾਰ ੨ ਤੰਬੂਆਂ ਵਿਚ ਬੰਦ, ੭ ਲਾਈਨਾਂ ਦੀ ਸਫਾਈ ਲਈ, ੧ ਛੁੱਟੀ ਉਤੇ, ੮੦ ਪ੍ਰੇਡ ਤੇ ਹਾਜ਼ਰ ।" ਹਰ ਰੋਜ਼ ਮੁਨੀਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਨਸਪੈਕਸ਼ਨ ਕਰਦਾ । ਬੂਟਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪਗੜੀ ਤਕ ਉਹ ਸਿਪਾਹੀ ਨੂੰ ਬਾਹਰੋ ਬਾਹਰੋਂ ਵੇਖਦਾ ਤੇ ਨੁਕਸ ਕੱਢਦਾ । ਅਖੀਂ ਵਲ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਜਾਂਦਾ; ਧੋਤੀਆਂ

ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਕਿ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਦਿੱਸ ਰਹੇ ਅੰਦਰਲੇ ਬੰਦੇ ਵੱਲ ਉਹ ਕਦੀ ਨਾ ਵੇਖਦਾ। ਇਹ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਖਾਇਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਿਆ। ਇਹ ਬੂਟ ਪਾਲਸ਼ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਇਹ ਪੱਟੀਆਂ ਪੁੱਠੀਆਂ ਲਪੇਟੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਨਿੱਕਰ ਦੇ ਬੱਟਨ ਟੁਟੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਇਸ ਕਮੀਜ਼ ਦੇ ਹੇਠੋਂ ਬਨੈਣ ਦਿਸਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪਗੜੀ ਦੇ ਪੇਚ ਨਖੇੜਵੇਂ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਹ ਰਾਈਫ਼ਲ ਪੰਜੇ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਹ ਸਿਪਾਹੀ ਮੋਢੇ ਪਿਛਾਂ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ, ਇਹ ਮੁਠੀਆਂ ਠੀਕ ਬੰਦ ਕਰਨੀਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ। ਡਰਿੱਲ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਜੁਟਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਮੁਨੀਰ ਵੀ ਹੱਥ ਵਿਚ ਸੋਟੀ ਸੰਭਾਲੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਵਾਲੇ ਚੱਕਰ ਲਾਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਤੇ ਟੋਕਾ ਟਾਕੀ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ: ਰਾਈਫਲ ਨੂੰ ਸੱਜੇ ਮੋਢੇ ਵਿਚ ਖਿਚ ਕੇ ਰਖੋ, ਖੱਬਾ ਹਥ ਮਜ਼ਬੂਤ ਪਾਓ, ਇਸ ਮਸ਼ੀਨ ਗਨ ਦੀਆਂ ਲਤਾਂ ਬਹੁਤ ਉਚੀਆਂ ਹਨ, ਆਦਿ ਆਦਿ। ਜਾਂ ਉਹ ਕਾਰ ਵਿਚ ਬੈਠਕੇ ਮੋਟਰ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਵਾਸਤੇ ਗਏ ਹੋਏ ਜੁਟਾਂ ਪਿਛੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਹਾੜਾਂ ਤੇ ਰੋਕਣਾ ਤੇ ਚਲਾਣਾ, ਮੋੜ ਕਟਣੇ ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਲਾਰੀਆਂ ਪਿਛਾਂ ਨੂੰ ਪਰਤਾਣੀਆਂ ਸਿਖਲਾਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਕਦੀ ਕਦੀ ਮੁਨੀਰ ਸਵੇਰੇ ਉਠ ਕਿਸੇ ਸਿਪਾਹੀ ਦੇ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਭਗੌੜੇ ਹੋ ਜਾਣ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣਦਾ ਤੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਤੇ ਬੱਦਲ ਜਿਹਾ ਆਇਆ ਰਹਿੰਦਾ।

ਇਸ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਨਿਜੀ ਹਾਨਤ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਸਿਪਾਹੀ ਉਸ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਫੌਜ ਛਡ ਕੇ ਨਠ ਹੀ ਜਾਵੇ ! ਪਰ ਨਠ ਜਾਣਾ ਏਡਾ ਕੋਝਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਗਦਾ ਜਿਡਾ ਬੀ. ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਇਕ ਸਿਪਾਹੀ ਦਾ ਗੋਡੀ ਕਰਦਿਆਂ ਰੰਬੇ ਨਾਲ ਸਜੇ ਹਥ ਦੀ ਗੋਲੀ ਚਲਾਣ ਵਾਲੀ ਤੇ ਦੋ ਹੋਰ ਉਂਗਲੀਆਂ ਵਢ ਲੈਣੀਆਂ ਜਾਂ ਡੀ. ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਦਾ ਖੂਹ ਵਿਚ ਛਾਲ ਮਾਰ ਦੇਣਾ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਉਹੋ ਹੀ ਕੰਮ

ਉਹੋ ਹੀ ਵਾਯੂ ਮੰਡਲ, ਉਹੋ ਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼, ਉਹੋ ਹੀ ਸਾਥੀ ਤੇ ਉਹੋ ਹੀ ਸਲਾਮਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਤੇ ਕਈ ਵੇਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਰਾਤ ਦੇ ਸੌਣ ਪਿਛੋਂ ਸਵੇਰੇ ਫਿਰ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਤਾ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਸਦਾ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਕਰਦਾ ਉਂਘਲਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਠਕੇ ਫਿਰ ਉਸ ਕੰਮ ਤੇ ਲਗ ਪਿਆ ਹੋਵੇ।

ਇਕ ਦਿਨ ਮੁਨੀਰ ਦਾ ਪਟਰੌਲ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਲਰਕ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਟਰੌਲ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਔਖਾ ਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਬ੍ਰਿਗੇਡ ਹੈਡ ਕੁਆਟਰ ਨੂੰ ਕਮੀ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤੇ ਇਕ ਯਹੂਦਨ ਕੁੜੀ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਮੁਨੀਰ ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿਤੀ ਗਈ। ਮੁਨੀਰ ਭੀ ਉਸ ਦਿਨ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿਚ ਹੀ ਬੈਠਾ ਕਾਗਜ਼ ਪਤਰ ਫੋਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਕਈ ਕੰਮ ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਆ ਗਏ ਸਨ। ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ੀਟਰੋਲਾਂ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਨ। ਕਿਸ ਕਿਸ ਨੇ ਕਿਹੜਾ ਕਿਹੜਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਪਾਸ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਕਿਸ ਨੇ ਸਪੈਸ਼ਲ ਕੋਰਸ ਕੀਤੇ ਸਨ, ਕਿਸ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਲਾਲ ਸਿਆਹੀ ਨਾਲ ਕੁਝ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿਹੜਾ ਕਿਹੜਾ ਦੇਰ ਲਾ ਕੇ ਛੁਟੀ ਤੋਂ ਮੁੜਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸ ਕਿਸ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਸਫ਼ਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਦੇ ਚਾਰਜ ਵਿਚ ਕਿੰਨੀਆਂ ਮੰਜੀਆਂ, ਸੰਦੂਕ, ਤੰਬੂ ਆਦਿ ਸਨ। ਉਸ ਦੀ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਕਿੰਨ ਸਿਪਾਹੀ ਕੈਂਪ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਪੂਰਾ ਰਾਸ਼ਨ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਜਾ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਕੁੜੀ ਨਾਗਪੁਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਨਾਂ ਮਿਸ ਅਬਰਾਹਮ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਜੀ. ਆਈ. ਪੀ. ਰੇਲਵੇ ਵਿਚ ਇਕ ਅਫਸਰ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਕਿਸੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਫੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋਣ ਤੇ

ਕੋਈ ਹੈਰਾਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਮਾਤ੍ਰੀ ਜ਼ਬਾਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹੀ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਹੀਬਰੀਉ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇਗੀ ਪਰ ਹੁਣ ਕਈ ਨਸਲਾਂ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀਬਰੀਊ ਉੱਕਾ ਨਹੀ ਸੀ ਆਉਂਦੀ। ਤੇ ਮੁਨੀਰ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੀ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਮਨੀਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦ। ਉਸ ਨੂੰ ਕਮੀਸ਼ਨ ਮਿਲਿਆਂ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਉਹ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਹਾਲੀ ਫ਼ਰੰਟ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਿਆ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿ ਕਰਨੈਲ ਉਸ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਤੇ ਬੜਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਥੇ ਹੀ ਰਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਕੁੜੀ ਹਰ ਗਲ ਨਾਲ ਮੁਨੀਰ ਨੂੰ 'ਸਰ' ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ ਤੇ ਮੁਨੀਰ ਇਸ ਤੇ ਬੜਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਸੀ। "ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਿਰਗੇਡੀਅਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਝਿਜਕ ਨਹੀ ਆਉਂਦੀ, ਉਹ ਬੜਾ ਵਡਾ ਅਫ਼ਸਰ ਹੈ" "ਨਹੀਂ ਦਫਤ੍ਰ ਵਿਚ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਸੈਲੂਟ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਤੇ ਅਟੈਨਸ਼ਨ ਖਲੋ ਦੀ ਹਾਂ ਪਰ ਕਲੱਬ ਵਿਚ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਕੁਰਸੀ ਤੋਂ ਉਠ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਮੈਂ ਬਠ ਨਾ ਜਾਵਾਂ ਉਹ ਆਪ ਨਹੀਂ ਬਹਿੰਦਾ। ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ ਲਈ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਆਪ ਪੀ ਦਾ ਹੈ।"

ਉਸ ਰਾਤ ਮੁਨੀਰ ਨੂੰ ਨੀਂਦ ਨਾ ਆਈ। ਸਿਰ ਤੇ ਅਖਾਂ ਵਿਚ ਨੀਂਦਰ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੇ ਭਾਰ ਜਹੇ ਦੀ ਥਾਂ ਇਕ ਮਿਠਾ ਮਿਠਾ ਸਵਾਦ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਖ਼ਿਆਲ ਲਿਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਨਿੱਤਰ ਕੇ ਨੁਚੜਨ ਲਗ ਪੈਂਦਾ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਿਲੀ ਰੇਤ ਤੇ ਪੈਰ ਮਾਰਿਆਂ ਪਾਣੀ ਨਿਤਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਹਿਕ ਵਿਚ ਇਕ ਲਮੀ ਚੌੜੀ ਵਿਥ ਜਹੀ ਪੈ ਗਈ ਜਾਪਦੀ ਸੀ ਜਿਥੇ ਨ ਮਾਸ ਨ ਆਦ੍ਰਾਂ ਨ ਲਹੂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਵਿਥ ਦਿਲ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਲ ਖਿਚ ਕੇ ਆਪਣੀ ਅਸਲੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਹਿਲਾ ਦੇਵੇਗੀ। ਇਸ ਖਿੱਚੋਤਾਨੀ

ਵਿਚ ਸਾਹ ਵੀ ਲੰਮੇ ਲੰਮੇ ਹੋ ਕੇ ਨਿਕਲਦੇ ਸਨ। ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਦਿਲ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਬਾ ਜਿਹਾ ਰਿਹਾ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਇਸ ਵਿਥ ਨੂੰ ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਛੋਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਭਰਨ ਦੀ ਹਵਸ ਟੁੰਬਣ ਲਗੀ। ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਆਪਣੀਆਂ ਅਖਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀਆਂ ਨਾੜਾਂ ਨੂੰ ਢਿੱਲਿਆਂ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਅਦਰ ਨੂੰ ਪਧਰਾ ਕਰ ਦਏ।

ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ਏਰੀਆ ਹੈਡਕੁਆਟਰਜ਼ ਦਾ ਇਕ ਆਰਡਰ ਆਇਆ ਸੀ ਕਿ ਫੌਜੀਆ ਨੂੰ ਬਰੇਲੀ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਹੋਟਲ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਹੈ। ਮੁਨੀਰ ਇਹੋ ਜਹੇ ਆਰਡਰਾਂ ਦੀ ਘਟ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ! ਉਸ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਇਕ ਅਖਾਣ ਬਣੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਵਿਸਕੀ ਦੇ ਲੋਰ ਵਿਚ ਇਕ ਦਿਨ ਕਰਨੈਲ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮੈਸ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕੈਪਟਨ ਮੁਨੀਰ ਉਹ ਆਦਮੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਜੇ ਮਕਾਨ ਦੀ ਤੀਸਰੀ ਛਤ ਤੋਂ ਡਿਗ ਪਏ ਤਾਂ ਦੂਸਰੀ ਛਤ ਦੀ ਬਾਰੀ ਕੋਲੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੋਇਆ ਕਹਿੰਦਾ ਸੁਣਿਆ ਜਾਇਗਾ "ਅਜੇ ਤਕ ਤੇ ਮੇਰਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਿਆ।" ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਰਡਰਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਇਹੋ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਥੇ ਵੇਸਵਾਵਾਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸਤਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਇਸ ਭਾਗ ਤੋਂ ਉਹ ਅਸਲੋਂ ਅਨਜਾਣੂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਪਾਹੀਆਂ ਵਿਚ ਵਧ ਰਹੀਆਂ ਪੇਸ਼ਾਬ ਦੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਇਕ ਵੇਰ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀ ਡੀਊਟੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਫੇਰਾ ਮਾਰਣ ਦੀ ਲਗੀ ਸੀ। ਓਦੋਂ ਮੁਨੀਰ ਇਸ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਅਖੀ ਵੇਖ ਕੇ ਲੜਖੜਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਵੇਸਵਾਵਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਦੁਖਿਆਰਨਾਂ ਤੇ ਉਥੇ ਫਿਰਦੇ ਬੰਦੇ ਸਖਤ ਦਿਲ ਹਤਿਆਰੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਏ ਸਨ। ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਸਾਰੇ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਮਖੌਲ ਕਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਵਡਾ ਮੁਗਲ ਆਪਨੇ ਹਰਮ ਵਿਚ ਵੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਮਖੌਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਿੰਗ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਤੇ

ਜਾਪਦੇ ਸਨ। ਉਤਲੇ ਚੰਗੇ ਕਪੜਿਆਂ ਹੇਠ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਤ ਮੈਲੇ ਚੀਥੜੇ ਪਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਇਕ ਮੰਜੀ, ਇਕ ਕੁਰਸੀ, ਇਕ ਅਧ ਪਤੀਲਾ ਤੇ ਕੁਝ ਲੀਰਾਂ ਦੇ ਸਵਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਨੌਜਵਾਨ ਤੇ ਬੁਢੇ, ਸਾਧੂ ਤੇ ਦੁਨੀਆਂਦਾਰ, ਵਿਆਹੇ ਹੋਏ ਤੇ ਰੰਡੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ ਬੈਂਤ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਏਥੋਂ ਭਜਾ ਦੇਵੇ। ਉਸ ਕਈ ਵੇਸ਼ਵਾਵਾਂ ਆਪੋ ਵਿਚ ਹਸਦੀਆਂ ਤੇ ਮਖੌਲ ਕਰਦੀਆਂ ਵੀ ਵੇਖੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕਵੀ ਪੋਪ ਦੀ ਇਹ ਗਲ ਯਾਦ ਆ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਚਿਣਗ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਦੀ ਕਦੀ ਮੰਗਤੇ ਵੀ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਘਰੋਂ ਸਿਧੀ ਇਸ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਬੈਠਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਟੁਰ ਆਈ। ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਇਕ ਅਧ ਠੇਡੇ ਨੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਬੁਢੜੀ ਦੇ ਝਾਂਸਿਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੂਟਾ ਸਮਾਜ ਵਿਚੋਂ ਪੁਟ ਦਿਤਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਇਥੋਂ ਜੋਗੀਆਂ ਹੀ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਕਾਂਗ ਵਿਚ ਆਏ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢਿਆਂ ਤੋਂ ਪੁਟੇ ਰੁਖ ਉਸ ਵਿਚ ਹੀ ਏਵੇਂ ਹੀ ਰੁੜ੍ਹੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਦਰਿਆ ਦੇ ਸੁਕ ਜਾਣ ਤੇ ਚਿਟੀ ਰੇਤ ਵਿਚ ਲੇਟੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਨੇ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਆਈ ਕਾਂਗ ਦੀ ਚੇਤਵਾਨੀ ਕਰਾਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਛਾਪਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਗੋਰੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਨਾਲ ਹੋਟਲ ਦੇ ਕਮਰੇ ਦੀ ਚਿਕ ਦੁਕ ਉਹ ਝਪ ਕਰਕੇ ਅੰਦਰ ਆ ਵੜੀ। ਸਲਵਾਰ ਕਮੀਜ਼ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਪਦੀ ਸੀ ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਸੀ। ਹਸਦੀ ਹਸਦੀ ਆਦਾਬ ਅਰਜ਼ ਕਹਿ ਕੇ ਉਹ ਮੁਨੀਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੀ ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੈਠ ਗਈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੋ ਪੁਰਾਣੇ ਦੋਸਤ ਮਿਲੇ ਹੋਣ। ਸੰਙਣਾ ਸ਼ਰਮਾਣਾ ਫ਼ੌਜੀ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਭਾਰੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੁਨੀਰ ਨੇ ਗਲ ਬਾਤ ਛੇੜ ਦਿਤੀ। ਨਹੀਂ ਉਹ ਯੂ. ਪੀ.

ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜ਼ਿਲੇ ਗੁਜਰਾਤ ਦੀ ਸੀ। ਝਨਾਂ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪਿੰਡ ਸੀ। ਦੋ ਹਫਤਿਆਂ ਤੋਂ ਉਹ ਬਰੇਲੀ ਆਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਹ ਸੈਰ ਕਰਨ ਨੈਨੀਤਾਲ ਵੀ ਗਈ, ਨੈਨੀਤਾਲ ਦੀ ਝੀਲ ਵਿੱਚ ਬੋਟਿੰਗ ਕਰਨਾ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ੋਧੀ ਜਹੀ ਸ਼ੇਖੀ ਲਗਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਉਹ ਰਾਮ ਗੰਗਾ ਦਰਿਆ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਪਸੰਦ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਹਾਂ ਉਹ ਨੈਨੀਤਾਲ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਵੀ ਜਾਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਪਹਾੜੀ ਸੜਕ ਤੇ ਮੋਟਰ ਵਿਚ ਬੈਠਣ ਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਬੜਾ ਅਨੰਦ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਫਿਲਮਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਦਸ ਜਮਾਤਾਂ ਪਾਸ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਫਿਲਮਾਂ ਦੇਖੀਆਂ ਸਨ। ਸ਼ਿਕਾਰ ਦੀ ਉਹ ਬਹੁਤ ਸ਼ੌਕੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਜੇ ਮੁਨੀਰ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਉਹ ਮੋਟਰ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਜਾ ਵੀ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਉਹ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਨੈਨੀਤਾਲ ਦੇ ਸੇਬ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ ਲਗਦੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਐਬਟਾਬਾਦ ਦੇ ਸੇਬਾਂ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੀ ਸੀ। ਸਵਾਇ ਮਸੂਰੀ ਪਹਾੜ ਦੇ ਯੂ. ਪੀ. ਦੀ ਕਿਸੇ ਸ਼ੈ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਪਾਰਟੀਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਅਤਿ ਸਭ੍ਯ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੇ ਦੇਸੀ ਖਾਣਾ ਖਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਉਤੇ ਤੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਫੋਟੋ ਖਿਚਣੀਆਂ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ।

ਮੇਜ਼ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀ ਬੈਠੇ ਗਲਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਬੜੇ ਨੇੜੇ ਆ ਗਏ ਸਨ। ਮੁਨੀਰ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਚੇਹਰੇ ਵਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੌਹ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮਤ ਦੀ ਵਹੀ ਫੋਲ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਮਰੇ ਦੀ ਕੰਧ ਕੋਲ ਪਏ ਸ਼ਿੰਗਾਰ

ਮੇਜ਼ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਉਸਦਾ ਮੂੰਹ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਰ ਮੁਰ ਪਿੰਡ ਦੀ ਪਲੀ ਹੋਈ ਬੜੀ ਸੁੰਦਰ ਕੁੜੀ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਫਲਤਾ ਤੇ ਆਨੰਦ ਦਾ ਦਰਿਆ ਵਗਦਾ ਵੇਖ ਮੁਨੀਰ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੁਤਕੁਤਾੜੀਆਂ ਨਿਕਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਨਵੇਂ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਹਰ ਕੰਮ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਵਾਧਾ ਹੋ ਜਾਏਗਾ। ਮੰਨਿਆਂ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਲਿੰਗਕ ਜੀਵਨ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਮੁਨੀਰ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਕੀ ਵਾਸਤਾ। ਉਸ ਦੇ ਕਈ ਦੋਸਤ ਬੜੇ ਬਦਮਾਸ਼ ਸਨ ਤੇ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਬੜੇ ਪੱਕੇ ਦੋਸਤ ਸਨ। ਉਹ ਵੀ ਮੁਨੀਰ ਦੀ ਦੋਸਤ ਬਣ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਏਥੋਂ ਚਲੀ ਜਾਏਗੀ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪੋ ਵਿਚ ਚਿਠੀ ਪੱਤਰ ਕੀਤਾ ਕਰਨਗੇ। ਅਗੇ ਹੀ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਚਿਠੀ ਪੱਤਰ ਸੀ। ਇਕ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦਾ ਹਬਸ਼ੀ ਜਿਹੜਾ ਹਬਸ਼ੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਖਲੋਤੀ ਗਡੀ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਦੋਸਤ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਕ ਲੰਡਾ ਦੀ ਐ ਗਲੋ ਸੀਲੋਨੀਜ਼ ਕਮਯੂਨਿਸਟ ਕੁੜੀ ਜਿਹੜੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਇਕ ਦੋਸਤ ਦੀ ਭੈਣ ਸੀ। ਇਕ ਆਸਟਰੇਲੀਆ ਦੀ ਕੁੜੀ ਜਿਹੜੀ ਇਲਸਟ੍ਰੇਟਿਡ ਵੀਕਲੀ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਦੀ ਜਾਣੂੰ ਬਣੀ ਸੀ ਤੇ ਇਕ ਮਲਾਇਆ ਦਾ ਡਚ ਜਿਹੜਾ ਉਸ ਨਾਲ ਸਦਾ ਪਾਨਾਮਾ ਵਿਚ ਇਕ ਵਡਾ ਹੋਟਲ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦੀਆਂ ਸਲਾਹਾਂ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ।

ਦਸਾਂ ਦਸਾਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਨੋਟ ਉਸ ਮੇਜ਼ ਦੇ ਉਤੋਂ ਦੀ ਉਸ ਵਲ ਸਰਕਾ ਦਿਤੇ 'ਇਹ ਤੁਹਾਡਾ ਵਕਤ ਹਰਜ ਕਰਣ ਬਦਲੇ', 'ਸ਼ੁਕਰੀਆ' ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਕੁਰਸੀ ਤੋਂ ਉਠ ਬੈਠੇ। ਹਥ ਵਿਚ ਹਥ ਪਾਈ ਉਹ ਹੋਟਲ ਦੇ ਬਰਾਂਡੇ ਵਿਚ ਆ ਗਏ 'ਫਿਰ ਕਦੋਂ ਮਿਲੋਗੇ?" "ਦੋ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਤਕ, ਮੈਸ ਵਿਚੋਂ ਵਧੇਰਾ ਗੈਰ ਹਾਜ਼ਰ ਰਹਿਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਅਛਾ

ਗੁਡ ਨਾਈਟ" ਮੁਨੀਰ ਨੇ ਹਥ ਦਬਾਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।

"ਗੁਡ ਨਾਈਟ। ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੋਸਤ ਨੂੰ ਵੀ ਮੇਰਾ ਪਤਾ ਦੇਣਾ।"

ਛਾਪਾਂ ਵਾਲਾ ਕੂਲਾ ਹਥ ਮੁਨੀਰ ਦੇ ਹਥੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛੁਟ ਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਜਵਾਬ ਦਿਤੇ ਉਹ ਹੋਟਲੋਂ ਕੁਝ ਦੂਰ ਲੁਕਾਈ ਹੋਈ ਆਪਣੀ ਮੋਟਰ ਵਲ ਟੁਰ ਪਿਆ। ਚਾ ਨਾਲ ਉਛਲਦੇ ਭਾਂਡੇ ਤੇ ਮੀਟਵਾਂ ਢਕਣ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਰੁੜ੍ਹਦੇ ਜਾਂਦੇ ਦਾ ਹਥ ਕੰਢੇ ਨਾਲ ਲਗਾ ਤੇ ਫਿਰ ਛੁਟ ਗਿਆ। ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਤੇ ਉਹ ਇਕ ਹਡੀਆਂ ਮਾਸ ਦਾ ਬੰਦਾ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਚਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਹ ਇਕ ਰੂੰ ਦੇ ਤੂੰਬੇ ਵਾਂਗ ਬੇ ਆਸਰਾ ਹਵਾ ਵਿਚ ਉਡਦਾ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਡਰਾਈਵਰ ਨੇ ਸਾਹਬ ਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸਿਗ੍ਰਟ ਬੁਝਾਈ ਤੇ ਡਰਾਈਵਰ ਵਾਲੀ ਸੀਟ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਖਲੋ ਗਿਆ। "ਆਜ ਤੁਮ ਹੀ ਚਲਾਓ ਯੂਸਫ਼" ਤੇ ਮੁਨੀਰ ਪਿਛਲ ਸੀਟ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਵਿਚ ਢੈ ਪਿਆ।